

յունների գործընթաց է, որը ենթադրում է, որ ավանդական շահագրգիռ կողմերի հետ մեկտեղ գործընթացներին սկսում են մասնակցել այլ կողմեր և՛ այդ թվում՝ քաղաքացիներ և քաղաքացիական հասարակության կազմակերպություններ:

Шушаник Костянян, Лиана Азатян

**Участие граждан в регулировании путей
и основных вопросов местного самоуправления**

Аннотация

В статье изучаются вопросы совершенствования системы местного самоуправления, в частности, включения граждан общины в принятых решениях.

Участие граждан в самоуправлениях улучшает осуществление новых программ открыто и прозрачно в решениях местного самоуправления.

Shushanik Kostanyan, Liana Azatyan

Issues on Participation of Community Residents in the Decision Making processes of Local Self-Government Bodies and Regulation Approaches

Abstract

The article presents approaches to the improvement of the local-self-government system, mainly participation of the local community residents in the decision-making process. Participation of residents will improve the implementation process of new programs undertaken; will increase transparency.

ՇՈՒՇԱՆԻԿ ԿՈՍՏԱՆՅԱՆ

*ՀՀ ԳԱԱ Մ. Քոթանյանի անվան տնտեսագիտության
ինստիտուտի գիտաշխատող*

ՌՈՒԶԱՆՆԱ ԱԼՈՅԱՆ

*ՀՀ ԳԱԱ Մ. Քոթանյանի անվան տնտեսագիտության
ինստիտուտի գիտաշխատող*

**ՀՀ ԳՅՈՒՂԱՅԻԱԿԱՆ ՏՆՏԵՍՈՒԹՅՈՒՆՆԵՐՈՒՄ ՎԱՐԵԼԱՀՈՂԵՐԻ ՆՊԱՏԱԿԱՅԻՆ
ՉՕԳՏԱԳՈՐԾՄԱՆ ՀԻՄՆԱԿԱՆ ԳՈՐԾՈՆՆԵՐԻ ԲԱՅԱՀԱՅՏՄԱՆ ՈՒՍՈՒՆԱՍԻՐՈՒ-
ԹՅՈՒՆԸ ԵՎ ԼՈՒԾՄԱՆ ՈՒՂԻՆԵՐԸ**

Գյուղատնտեսությունը Հայաստանում հողային ռեսուրսների հիմնական «սպառողն» է, և միայն վարելահողերը զբաղեցնում են հանրապետության գյուղնշանակության հողերի մոտ 21,3%-ը:

Հայաստանի Հանրապետության գյուղատնտեսական հողատեսքերի օգտագործման առումով առավել կարևորվում է վարելահողերի արդյունավետ օգտագործման հիմնախնդիրը: Ցանքատարածությունների և առկա վարելահողերի տարածքների համադրումը ցույց է տալիս, որ վարելահողերի զգալի մասը նպատակային չի օգտագործվում, որը հանրապետության գյուղատնտեսության ռեսուրսային ներուժի օգտագործման առավել ընդգծված հիմնախնդիրներից է: Այդ են վկայում 2007-2010թթ. հանրապետության վարելահողերի օգտագործման վիճակը բնութագրող տվյալները (տե՛ս աղյուսակ 1-ում):

ՀՀ վարելահողերի օգտագործման մակարդակը 2007-2010թթ. տվյալներով

Տարիները	Վարելահողերի տարածքն ըստ ՀՀ հողային հաշվեկշռի, հա	Օգտագործվող վարելահողերի տարածությունը, հա	Նպատակային չօգտագործվող վարելահողերի տարածքը, հա	Վարելահողերի օգտագործման մակարդակը, %
2007	452100,0	305983	146117	67.7
2008	450360,0	304459	145901	67.6
2009	449410,0	300014	149396	66.8
2010	448517,6	283277	165240.6	63.2
Միջինը	450096.9	298433.3	151663.6	66.3

Ներկայացված տվյալները վկայում են այն մասին, որ հանրապետությունում վարելահողերի օգտագործման վիճակը բավականին վատթար է: Այսպես՝ 2007-2010թթ. միջին տվյալներով վարելահողերի օգտագործման միջին մակարդակը կազմում է 66.3 %: Այսինքն, վերջին չորս տարիներին նպատակային չօգտագործվող վարելահողերի տարածքները միջին հաշվով կազմել են 151.7 հազ. հա, չնայած այդ վարելահողերի շուրջ 70 %-ից հավաքվում է խոտ (օգտագործվում է որպես խոտհարք):

Առավել կարևոր ենք համարել ներկայացնել վարելահողերի օգտագործման վիճակն ըստ հանրապետության մարզերի:

Իրականում նպատակային չօգտագործվող վարելահողերի զգալի մասը տարերայնորեն օգտագործվում է որպես խոտհարք՝ խոտ ստանալու համար, որը ՀՀ ազգային վիճակագրական ծառայության կողմից հրապարակված 2009թ. տվյալներով հանրապետությունում կազմել է 108.6 հազ. հա, որից հավաքվել է 376.4 հազ. տոննա խոտ, ապահովելով միջին հաշվով 34.6 ց/հա բերքատվություն: Ըստ մարզերի խոտի ստացման համար (որպես խոտհարք) օգտագործվող վարելահողերի տարածքը ներկայացվում է աղյուսակ 2-ում:

Վարելահողերի օգտագործման մակարդակն ըստ ՀՀ մարզերի 2010թ. տվյալներով

ՀՀ մարզերը և Երևան համայնքը	Վարելահողերի տարածքը ըստ 2010թ. հողային հաշվեկշռի միջին տվյալների, հա	Օգտագործվող վարելահողերի տարածությունը ըստ 2010թ. տվյալների, հա	Նպատակային չօգտագործվող վարելահողերի տարածությունը, հա	Վարելահողերի նպատակային օգտագործման մակարդակը, %
Արագածոտն	53912.7	32167	21745.7	59.7
Արարատ	25968.5	20301	5667.5	78.2
Արմավիր	41695.7	27412	14283.7	65.7
Գեղարքունիք	80967.3	70196	10771.3	86.7
Լոռի	41987.6	23279	18708.6	55.4
Կոտայք	37842.7	13038	24804.7	34.5
Շիրակ	79950.3	51281	28669.3	64.1
Սյունիք	43783.1	26327	17456.1	60.1
Վայոց ձոր	16205.5	4476	11729.5	27.6
Տավուշ	25223.0	14106	11117	55.9
Երևան	981.2	694	287.2	70.7
Ընդամենը հանրապետություն	448517.6	283277	165240.6	63.2

Չօգտագործվող վարելահողերից խոտի ստացման համար մնացել է ընդհանուր վարելահողերի 24.2 տոկոսը (տե՛ս աղյուսակ 3-ը) և այն հատկապես բարձր է եղել Սյունիքի, Արագածոտնի, Շիրակի,

Գեղարքունիքի մարզերում: Արդյունքում միջին հաշվով 1 հա-ից ապահովվել է ընդամենը 3.46 տոննա խոտ, որի դիմաց ստացած հասույթը կազմել է շուրջ 41.5 հազ. դրամ (1 կգ 12 դրամ իրացման դեպքում):

Աղյուսակ 3

Խոտի համար (որպես խոտհարք) օգտագործվող վարելահողերը 2009թ. տվյալներով

ՀՀ մարզերը	Վարելահողերի տարածքը ըստ 2009թ. հողային հաշվեկշռի միջին տվյալների, հա	Խոտի համար (որպես խոտհարք) օգտագործվող վարելահողերը 2009թ. տվյալներով, հա	Խոտի տեսակարար կշիռը վարելահողերի մեջ, %
Արագածոտն	53904.8	17492	32.45
Արարատ	26120.0	100	0.38
Արմավիր	41980.3	2360	5.62
Գեղարքունիք	80966.4	25500	31.49
Լոռի	41992.0	10429	24.84
Կոտայք	37878.2	4868	12.85
Շիրակ	79838.2	25590	32.05
Սյունիք	43790.4	14457	33.01
Վայոց ձոր	16203.8	208	1.28
Տավուշ	25288.9	7649	30.25
Երևան	1443.2	-	0.00
Ընդամենը հանրապետություն	449406.3	108653	24.18

Գյուղատնտեսական հողատեսքերի՝ հատկապես վարելահողերի նպատակային չօգտագործման պատճառները բազմազան են: Ուստի ելնելով դրանց բացահայտման կարևորությունից կատարվել են տարբեր ուսումնասիրություններ, մասնավորապես՝ «Տնային տնտեսությունների կենսամակարդակի ամբողջացված հետազոտությունը», որն իրականացվել է 2004 և 2007 թվականներին, համապատասխանաբար, և ըստ վերլուծության արդյունքները հողերի չօգտագործման պատճառների մասնաբաժիններն են եղել՝

- բնակավայրերից հեռու գտնվելը 2004թ.՝ 5.1% և 2007թ.՝ 10.8 %,
- հողն անորակ է, 16.0 և 12.7 %,
- ոռոգման բացակայությունը՝ 21.8 և 20.3 %,
- շահավետ չէ՝ 13.9 և 18.9 %,
- մշակելը ֆինանսապես ոչ մատչելի է՝ 27.4 և 18.1 %,
- վատառողջություն՝ 10.7 և 12.2 %,
- այլ պատճառներով՝ 5.1 և 7.0 %:

Այսպիսով, մարզերից ստացված տվյալների ամփոփումից բացահայտվել է, որ վարելահողերի նպատակային չօգտագործման դրդապատճառների մեջ առավել ընդգծված է գյուղացիական տնտեսությունների ֆինանսական միջոցների անբավարարվածությունը, որոնց կշիռը միջինացված տվյալներով 18.9 տոկոս է, իսկ ըստ մարզերի տատանվում է 8-23 տոկոսի սահմաններում: Հաջորդը, առավել մեծ ազդեցություն ունեցող պատճառներից է ցածր եկամտաբերությունը, որի միջին ցուցանիշը կազմել է 17.0 տոկոս և ըստ մարզերի տատանվում է 1-36 տոկոսի սահմաններում: Մյուս, առավել մեծ ազդեցություն ունեցող գործոնը դա վարկերի ձեռք բերման դժվարամատչելիությունն է, որի կշիռը միջին ցուցանիշը կազմել է 13.3 տոկոս և ըստ մարզերի տատանվում է 3-19 տոկոսի սահմաններում: Միաժամանակ, վերոնշյալներին համահունչ էական ազդեցություն ունի նաև մեքենայական աշխատանքների դժվարամատչելիությունը, հողակտորների կտրտվածությունը, ոռոգման ջրի բարձր գինը, գյուղատնտեսական արտադրանքի իրացման դժվարությունները, որոնց կշիռը միջին ցուցանիշները համապատասխանաբար կազմել են 8.6; 8.2; 7.3 և 6.8 տոկոս:

Վարելահողերի չօգտագործման պատճառները՝ ըստ ՀՀ մարզերի

(%)

Պատճառները	ՀՀ մարզերը											
	Արագածոտն	Արարատ	Արմավիր	Գեղարքունիք	Լոռի	Կոտայք	Շիրակ	Սյունիք	Վայոց ձոր	Տավուշ	Միջինը	
1	2	3	4	5	6	7	8	9	10	11	12	13
1	Գյուղացիական տնտեսությունների ֆինանսական միջոցների անբավարարվածությունը	23	15	23	21	18	21	19	24	17	8	18,9
2	Հողակտորների կտրտվածությունը	10	1.5	3.5	9.5	14	10.5	5	14	9	5	8.2
3	Հողակտորների հեռավորությունը	7	2.5	6	10.5	16	6	5	5	8	5	7.1
4	Ցածր եկամտաբերությունը	10	19	12	16	20	15.5	36	20	20	1	17.0
5	Սահմանամերձ տարածքների վտանգավորությունը	0	0.5	0	5	0	0	0	1	3	55	6.5
6	Մեքենայական աշխատանքների դժվարամատչելիությունը	13	11	6	5	5	20	5	7	13	1	8,6
7	Ռոտզման ջրի բարձր գինը	11	15	6	5	4	8.5	2	3	2	16	7,3
8	Վարկերի ձեռքբերման դժվարամատչելիությունը և բարձր տոկոսադրույքը	19	12	12	21	10	6.5	15	15	19	3	13,3
9	Խորհրդատվության և տեղեկատվության անբավարարությունը	2	2.5	2.5	3	1	4	1	1	1	0,5	1,9
10	Գյուղատնտեսական արտադրանքի իրացման դժվարությունները	1	18	23	0	7	3	8	4	4	0,5	6,9
11	Այլ պատճառներ	4	3	6	4	5	5	4	6	4	5	4.6
Ընդամենը		100	100	100	100	100	100	100	100	100	100	100.0

Էական նշանակություն ունի սահմանամերձ տարածքների վտանգվածությունը, որը հատկապես սրված է ՀՀ Տավուշի մարզում, և որի տեսակարար կշիռը կազմում է 55 տոկոս: Հողային ռեսուրսների, մասնավորապես՝ վարելահողերի նպատակային օգտագործման մակարդակի բարձրացման առումով անհրաժեշտ է մի շարք պետական միջոցառումների իրականացում, որոնք հիմնականում հանգում են հետևյալին:

- Գյուղատնտեսության հողային ռեսուրսների նպատակային օգտագործման մակարդակի բարձրացման առումով կարևորվում է գյուղատնտեսությունում վարկավորման բնագավառում քաղաքականության վերանայումը, մասնավորապես՝ վարկերի մատչելիության բարձրացումը, վարկերի տոկոսադրույքների սուբսիդավորումը: Անհրաժեշտ է վարկերի տոկոսադրույքների սուբսիդավորման ծրագրի շարունակումը և դրա աշխարհագրության ընդլայնումը: Ծրագրում ներառելով գյուղատնտեսության համար առավել անբարենպաստ՝ սահմանամերձ, բարձր լեռնային տարածաշրջանները: Վերջինս, որպես պետական կարգավորման լծակ կարող է արդյունավետ կիրառվել ոչ միայն վարելահողերի օգտագործման մակարդակի բարձրացման, այլև գոտիական մասնագիտացման նախընտրելի ուղղությունների խթանման համար:
- Բուսաբուծության ճյուղի արդյունավետության բարձրացման համար կարևորվում է սերմնաբուծության ներդրման համակարգը: Վարելահողերի օգտագործման առումով առանձնակի

կարևորվում է հացահատիկային և կերային մշակաբույսերի սերմնաբուծության համակարգի զարգացումը, որի արդյունքում հնարավոր կլինի մատչելի դարձնել բարձր բերքատվություն ապահովող սերմացուի մատակարարումը ագրարային ոլորտի տնտեսավարողներին:

- Հողային ռեսուրսների նպատակային օգտագործման առումով կարևորվում է արտադրատեխնիկական սպասարկումների վիճակի բարելավումը: Վերջինս իրատեսական է համարվում դրամաշնորհային ծրագրերով ներմուծված տեխնիկական սպառողական կոուպերատիվներին, ասոցիացիաներին, միություններին մատչելի գներով տրամադրումը, լիզինգային ծրագրերի իրականացումը, տեխնիկա արտադրող արտասահմանյան խոշոր ընկերությունների կողմից տրամադրվող ապրանքային վարկերի միջոցով դրա մատակարարումը:
- Հողային ռեսուրսների նպատակային օգտագործման համար կարևորվում է բուսաբուծական մթերքների իրացման խնդրի լուծումը: Այս ուղղությամբ անհրաժեշտ է համարվում գյուղատնտեսական մթերքների մեծածախ շուկաների համակարգի աստիճանական ձևավորումը, տվյալ բնագավառում միջնորդ օղակների (հավաքման կետերի), տեղեկատվական կենտրոնների ձևավորումը և այլն: Վերջինս իր գործունեությունը պետք է իրականացնի հանրապետությունում ձևավորվող «Լոգիստիկ կենտրոնի» հետ:
- Գյուղատնտեսական հողատեսքերի արդյունավետ օգտագործման ուղղությամբ կարևորվում է գյուղատնտեսական հողատեսքերի հատկանիշների պահպանումը: Այստեղ միջոցառումները պետք է ուղղվեն գյուղատնտեսական մշակաբույսերի մշակության ագրոտեխնիկական պահանջների կատարմանը և ցանքաշրջանառության կիրառմանը, որտեղ իր դերը պետք է ունենա խորհրդատվական համակարգի բարելավումը: Նշված ուղղությամբ անհրաժեշտ է իրականացնել հանքային պարարտանյութերի և այլ ռեսուրսների մատչելիության բարձրացման պետական ծրագրեր:
- Հողային ռեսուրսների նպատակային օգտագործման մակարդակի բարձրացման նպատակով անհրաժեշտ է իրականացնել մասնատված հողակտորների համատեղ օգտագործման և խոշորացման, հողերի միավորման ծրագրեր: Առանձնակի տեղ պետք է հատկացնել գյուղատնտեսական հողերի համատեղ օգտագործման և խոշորացման մեխանիզմներին, մասնավորապես վերջինիս խթանմանը տարբեր լծակների (վարկեր, դրամաշնորհներ, պետական ծրագրեր) կիրառման միջոցով: Գյուղատնտեսական հողերի նպատակային օգտագործման առումով հրատապ է դարձել գյուղատնտեսության ոլորտում ապահովագրական համակարգի ներդրման համար նախադրյալների ստեղծումը և համակարգի ներդրումը: Ապահովագրական համակարգի ներդրման առաջին քայլերից մեկը պետք է լինի ըստ գոտիների գյուղատնտեսության տարբեր ճյուղերում ապահովագրական ռիսկերի գնահատման ծրագրի իրականացումը, որը հիմք կհանդիսանա ապահովագրության ոլորտում ներառվող ենթաճյուղերի առաջնահերթության, ապահովագրական վճարների սահմանման, դրանց համալրման մեխանիզմների մշակման և գործուն համակարգի ներդրման մոտեցումների համար:
- Հողային ռեսուրսների նպատակային օգտագործման մակարդակի բարձրացմանը կնպաստի գյուղատնտեսությունում ռիսկերի մեղմմանն ուղղված այլ պետական ծրագրերի իրականացումը, մասնավորապես՝ բույսերի առավել վտանգավոր և կարանտին հիվանդությունների դեմ պայքարը, հողերի մեխորատիվ վիճակի պահպանումը և հակահեղեղային միջոցառումները, ագրոքիմիական հետազոտությունների և դրանց արդյունքների կիրառման արդյունավետության բարձրացումը:
- Կարևոր է համարվում գյուղատնտեսության համար առավել անբարենպաստ գոտիներում հողի մշակության համար նպատակային սուբսիդավորման ծրագրերի իրականացման վերականգնումը և դրանց կիրառման մեխանիզմների կատարելագործումը, ծրագրի իրականացման աշխարհագրության ընդլայնումը: Վերջինս զգալիորեն կնպաստի հացահատիկային, կերային մշակաբույսերի, կարտոֆիլի, բանջարեղենի մշակության տարածքների ավելացմանը և արդյունքում՝ վարելահողերի միավոր տարածքից հասույթի ավելացմանը: Նշված ուղղությամբ 2007-2009թթ. իրականացված ծրագրերի արդյունքները հետևյալն են՝

- ա) Ըստ ԱՎԾ-ի տվյալների ուսումնասիրությունների 2007թ. աջակցության ծրագրից օգտված համայնքներում 2007 թվականին 2006 թվականի համեմատությամբ ցանքատարածությունների աճը կազմել է՝ աշնանացան ցորենի գծով 136.9 % և զարնանացան զարու գծով 118.4 %: Միայն 2007թ. 457 հա-ի վրա կատարվել է աշնանացան ցորենի ավելի ցանք քան 2006 թվականին, որից ստացվող բերքը կազմել է 1165.4 տոննա, արժեքային առումով՝ 139.8 մլն դրամ: Միաժամանակ, 737 հա-ի վրա կատարվել է զարնանացան զարու ավելի ցանք քան 2006 թվականին, որից ստացված բերքը կազմել է 1842,5 տոննա, արժեքային առումով՝ 202.7 մլն դրամ: Արդյունքում աշնանացան ցորենի և զարնանացան զարու համախառն արտադրանքի ընդհանուր հավելանքը կազմել է 342.5 մլն դրամ, որը կրկնակի անգամ գերազանցում է պետական աջակցության գումարին:
- բ) 2008թ. հիմնական օժանդակություն ստացած մարզերում մշակաբույսերի տարածքները 2008 թվականին գերազանցել են նախորդ տարվա մակարդակը 8.5 %-ով, ցանքատարածությունների աճը կազմել է 5909.7 հա, այն դեպքում, երբ հանրապետության առումով գյուղատնտեսական մշակաբույսերի ցանքատարածությունները չեն ավելացել: Պետական աջակցությամբ ցանված մշակաբույսերի համախառն արտադրանքի աճը կազմել է 9.0 %: Միաժամանակ, համախառն արտադրանքի աճը գնահատվել է 2450.4 մլն դրամ, որը գերազանցում է պետական աջակցության գումարին 56.6 %-ով:
- գ) Պետական աջակցություն ստացած նախկին տարածաշրջաններում (Արագած, Մարտունի, Ծամբարակ և Աշոցք), որտեղ գրեթե բոլոր համայնքները այդ ծրագրում ընդգրկված են եղել ինչպես 2008թ. այնպես էլ 2009թ.: Համեմատության առումով աշնանացան և զարնանացան զարու ու ցորենի ցանքատարածությունները 2009թ. գերազանցել են 2008թ. մակարդակը 78.3 %-ով և կազմել են 15050 հա (ցանքատարածությունների բացարձակ աճը՝ 6611 հա): Միայն վերոնշյալ տարածաշրջաններում համախառն բերքի հավելումը գնահատվել է 15.9 հազ. տոննա, արժեքային արտահայտությամբ՝ 1.8 մլրդ դրամ (գերազանցում է պետական աջակցության գումարը):
- Այսպիսով, հաշվի առնելով ուսումնասիրվող հիմնախնդիրները կապված ՀՀ գյուղացիական տնտեսություններում վարելահողերի նպատակային չօգտագործման հիմնական գործոնների բացահայտման հետ, գալիս ենք այն եզրակացության, որ միայն պետական աջակցության և իրականացվող միջոցառումների նկատմամբ վերահսկողության միջոցով հասանելի կլինի վարելահողերի աստիճանաբար նպատակային օգտագործումը:

Шушаник Костанян, Рузанна Алоян

Пути решений и изучения выявленных факторов в нецелевых использованиях пахотных земель в с-х предприятиях РА

Аннотация

В системе изучены причины неиспользованных пахотных земель фермерских хозяйств. В повышении уровня пахотных земель важно пересмотреть политику кредитования, улучшить обслуживание средств производства, решить проблемы реализации продукции и увеличения государственного субсидирования приграничных районов.

Shushanik Kostanyan, Ruzanna Aloyan

Factors Determining Misuse of the arable land by Armenian Farmings and Solutions to Increase the Rate of Use

Abstract

The article studies the factors that determine misuse of arable land by Armenian farmings. In order to increase the rate of use of the arable land the authors propose the following: revise lending policy of banks and credit organizations; provide more subsidies to farmers of the bordering communities; access to new markets for agricultural products; and machinery and equipment.